Ошентип, А. Токомбаевдин прозалык чыгармаларындагы көтөрүңкү сүрөттөөлөр, романтикалуулук — анын акындык табиятына байланыштуу келип чыккан көрүнүш. Бул касиет анын прозасына поэтикалык өң берип, сезимди ойготуп, окурмандын кызыгып окуусуна шарт түзөт.

А. Токомбаевдин «Күүнүн сыры», «Даат», «Жол жомогу», «Акылмандын жообу» сыяктуу аңгемелеринин негизги сюжеттик курулушу да карыялардын, акылман кишилердин айткан баяндарына түздөн-түз байланышта түзүлгөн. Мындай ыкма, биринчиден, баяндоодо элдик оозеки чыгармачылыкка мүнөздүү формаларды чыгармачылык менен колдонууга мүмкүнчүлүк түзсө, экинчиден, карыялардын кыска баяндарындагы элдик акылмандыкты, даанышмандыкты пайдалануу аркылуу образдарды ачып берүүгө жакшы жол ачкан. Каармандарды мүнөздөөдө, окуялардын өнүгүшүн баяндоодо автор элдик оозеки чыгармачылыктын көркөм каражаттарына да кайрылат. Фольклордук салтты ыктуу пайдалануу менен реалисттик стилдин айкалышканы ачык көрүнөт.

Ошентип, фольклор менен профессионалдык адабияттын прозадагы айкалышы бул чыгармалардын көркөмдүк табиятын, идеялык-эстетикалык өзгөчөлүгүн аныктап турат. Жыйынтыктап айтканда, Экинчи дүйнөлүк согушка чейин кыргыз жазуучулары расмий идеологиянын талаптарына жараша эне тилинде өз элинин эски жана жаңы замандагы коомдук, үй-бүлөлүк, жеке адамдык турмушундагы окуялар тизмегин, көрүнүштөр комплексин, адам тагдырларын кызыктуу баяндап, жандуу сүрөттөп берүү өнөрүн үйрөнүшүп, бул багытта бир кыйла алдыга кете алышкан. Жогоруда аталган адабият өкүлдөрүнүн салымы менен бүгүнкү күндө проза жанры жогорку деңгээлде өнүктү десек болот.

Колдонулган адабияттар

1. Асаналиев К. Тандалмалар. — Фрунзе: Кыргызстан, 1983.
2. Мусаев А. И. Кыргыз прозасынын өсүш жолдору. — Фрунзе: Илим, 1984.
3. Баялинов К. Тандалмалар. — Фрунзе: Кыргызстан, 1980.
4. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. 1-т. — Фрунзе: Илим, 1987. — 820 б.
5. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. 2-т. — Фрунзе: Илим, 1990. — 694 б.
6. Кыдырбаева Р., Асаналиев К. Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгү. - Бишкек, 2004. - 572 б.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доцент Токтосунова Айдың Мамасадыковна

УДК 378(575.2)(043.3)
DOI 10.58649/1694-9099-2026-3-203-208

Орозобекова Ж.Б.
Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы
Орозобекова Ж.Б.
Кыргызская государственная медицинская академия
Orozobekova Zh.B.
Kyrgyz State Medical Academy

ORCID 0009-0008-1047-1443

КЫРГЫЗ ТИЛИН ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА ОКУТУУНУН ИЛИМИЙ-МЕТОДИКАЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ
SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ISSUES OF TEACHING THE KYRGYZ LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада кыргыз тилин жогорку окуу жайларында окутуунун илимий-методикалык маселелери мурда жарыяланган илимий жана окуу-методикалык эмгектерди системалуу жана салыштырма талдоонун негизинде каралат. Изилдөөнүн максаты — жогорку билим берүү шартында кыргыз тилин окутуунун негизги методикалык багыттарын аныктоо, салттуу жана заманбап окутуу ыкмаларына арналган эмгектердеги негизги тыянактарды салыштыруу жана кесиптик багытталган окутуунун маанисин жалпылоо. Изилдөөдө жаңы эмпирикалык маалыматтар түздөн-түз чогултулган эмес; талдоо мурда даярдалган илимий жана методикалык материалдарга негизделген. Адабияттарды тематикалык, салыштырма жана мазмундук талдоонун негизинде коммуникативдик, интерактивдүү, компетенттүүлүккө негизделген жана практикага багытталган ыкмалар кыргыз тилин окутуунун негизги методикалык багыттары катары жалпыланды. Өзгөчө студенттердин тилди кесиптик чөйрөдө практикалык колдонуу жөндөмүн өнүктүрүүгө багытталган тапшырмалардын мааниси белгиленди. Изилдөөнүн практикалык мааниси кыргыз тилин окутуунун мазмунун кесиптик багытка ылайыкташтырууга, теориялык материалды практикалык тапшырмалар менен айкалыштырууга жана заманбап билим берүү технологияларын пайдаланууга байланыштуу методикалык сунуштарды системалаштырууда турат. Изилдөөнүн чектөөсү талдоого алынган булактардын курамы жана мазмуну менен шартталат.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-методические проблемы преподавания кыргызского языка в высших учебных заведениях на основе систематического и сравнительного анализа ранее опубликованных научных и учебно-методических работ. Цель исследования — определить основные методические направления преподавания кыргызского языка в условиях высшего образования, сопоставить основные выводы, представленные в исследованиях традиционных и современных методов обучения, и обобщить значение профессионально ориентированного обучения. В рамках исследования непосредственный сбор новых эмпирических данных не проводился; анализ основан на ранее подготовленных научных и методических материалах. На основе тематического, сравнительного и содержательного анализа литературы были обобщены коммуникативный, интерактивный, компетентностный и практико-ориентированный подходы как основные методические направления преподавания кыргызского языка. Особое внимание уделено значению заданий, направленных на развитие способности студентов практически использовать язык в профессиональной сфере. Практическая значимость исследования заключается в систематизации методических рекомендаций по адаптации содержания преподавания кыргызского языка к профессиональной направленности, сочетанию теоретического материала с практическими заданиями и использованию современных образовательных технологий. Ограничение исследования обусловлено составом и содержанием проанализированных источников.

Abstract: This article examines the scientific and methodological issues of teaching the Kyrgyz language in higher education institutions based on a systematic and comparative analysis of previously published scientific and educational-methodological works. The aim of the study is to identify the main methodological directions of Kyrgyz language teaching in higher education, compare the key findings presented in studies of traditional and modern teaching methods, and synthesize the significance of professionally oriented language instruction. No new empirical data were collected directly within the study; the analysis was based on previously prepared scientific and methodological materials. Based on thematic, comparative, and content analysis of the literature, communicative, interactive, competence-based, and practice-oriented approaches were synthesized as the main methodological directions in Kyrgyz language

teaching. Particular attention was paid to the importance of tasks aimed at developing students' ability to use the language practically in professional contexts. The practical significance of the study lies in systematizing methodological recommendations for adapting Kyrgyz language teaching content to professional needs, combining theoretical material with practical tasks, and using modern educational technologies. The limitation of the study is determined by the composition and content of the analyzed sources.

Негизги сөздөр: кыргыз тили; жогорку билим берүү; методика; окутуу; компетенттүүлүккө негизделген ыкма; кесиптик багыт; санариптик технологиялар; адабияттарды системалуу талдоо.

Ключевые слова: кыргызский язык; высшее образование; методика; преподавание; компетентностный подход; профессиональная направленность; цифровые технологии; систематический анализ литературы.

Keywords: Kyrgyz language; higher education; methodology; teaching; competence-based approach; professional orientation; digital technologies; systematic literature analysis.

Киришүү. Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында окутуу мамлекеттик тилдин билим берүү жана кесиптик коммуникация чөйрөсүндөгү колдонулушун кеңейтүү менен байланышкан актуалдуу методикалык маселелердин бири болуп саналат. Тилди жогорку билим берүү шартында окутуу жалпы тилдик билим менен гана чектелбестен, студенттин келечектеги кесиптик ишмердигинде тилди функционалдык жактан колдоно алуусун да көздөйт [1-10].

Бул изилдөөнүн максаты — кыргыз тилин жогорку окуу жайларында окутуунун илимий-методикалык багыттарын мурда жарыяланган материалдарды системалуу жана салыштырма талдоо аркылуу аныктоо, окутуунун кеңири колдонулган ыкмаларын тематикалык жактан топтоо жана кесиптик багытталган окутуунун өзгөчөлүктөрүн жалпылоо.

Изилдөөнүн милдеттерине кыргыз тилин жогорку билим берүүдө окутууга байланыштуу материалдарды талдоо; салттуу жана заманбап методикалык ыкмаларды салыштыруу; коммуникативдик, интерактивдүү жана компетенттүүлүккө негизделген мамилелердин өзгөчөлүктөрүн жалпылоо; кесиптик багытталган жана практикага негизделген тапшырмалардын маанисин аныктоо кирет.

Изилдөөнүн илимий мааниси мурдагы эмгектерде берилген методикалык тыянактарды бир системага келтирүү менен байланыштуу. Практикалык мааниси — алынган жалпылоолорду жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун мазмунун жана тапшырмаларын өркүндөтүүдө пайдалануу мүмкүнчүлүгүндө.

Изилдөөнүн объектиси — жогорку окуу жайларында кыргыз тилин окутуу маселелерине арналган мурда жарыяланган илимий жана окуу-методикалык материалдар. Изилдөөнүн предмети — аталган материалдарда каралган окутуунун мазмуну, формалары, методдору жана студенттердин коммуникативдик компетенциясын өнүктүрүү жолдору.

Изилдөөнүн өзгөчөлүгү — автор тарабынан жаңы сурамжылоо, тестирлөө же педагогикалык эксперимент жүргүзүлгөн эмес. Ошондуктан макалада келтирилген тыянактар талдоого алынган мурдагы материалдардын мазмунун жалпылоого негизделет.

Адабияттарга сереп. Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында окутууга байланыштуу эмгектерде окутуунун методикалык негиздери, студенттердин тилдик даярдыгы, мотивациясы, интерактивдүү методдор жана коммуникативдик компетенция маселелери ар түрдүү аспектилерде каралат [1–10].

Абдукадыров Т. [1] жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун методикасына көңүл буруп, теориялык жана практикалык окутуунун өз ара байланышын карайт. Абдувалиев И. [2] кыргыз тилин окутуунун теориялык жана практикалык аспектилерин талдоого басым жасайт.

Байзакова Л. [3] студенттердин тил үйрөнүүгө болгон мотивациясын жогорулатуу маселелерин карап, мотивациялык ыкмалардын окуу процессиндеги ордун белгилейт. Эркинбекова Д. [4] жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун практикасына жана инновациялык багыттарына көңүл бурат.

Касымова Ж. [5] кыргыз тили сабактарын окутууда кездешкен методикалык көйгөйлөрдү талдайт. Мамбеталиева Г. [6] кыргыз тилин окутуунун педагогикалык негиздерин карап, окутуунун мазмуну менен педагогикалык уюштуруунун байланышын белгилейт.

Осмонова С. [7] кыргыз тили сабактарында инновациялык ыкмаларды колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүн карайт. Сарсенова Ж. С. [8] кыргыз тилин окутуунун заманбап методикасына байланыштуу маселелерди системалаштырат.

Сатыбалдиева А. [9] жогорку окуу жайларда интерактивдик ыкмаларды колдонуу маселесине көңүл бурат. Токтобаева Н. [10] студенттердин тил үйрөнүүсүндөгү коммуникативдик компетенцияны өнүктүрүү маселесин карайт.

Адабияттарды жалпылоо көрсөткөндөй, талданган материалдарда тилди жөн гана теориялык деңгээлде өздөштүрүү эмес, аны реалдуу коммуникацияда колдонуу мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган ыкмаларга өзгөчө көңүл бурулат. Ошол эле учурда кесиптик багытталган тапшырмаларды конкреттүү адистиктердин өзгөчөлүгүнө ылайыкташтыруу маселеси өзүнчө методикалык багыт катары маанилүү.

Изилдөөнүн материалдары жана ыкмалары. Изилдөө мурда жарыяланган илимий жана окуу-методикалык материалдарды системалуу талдоого негизделди. Талдоонун булагы катары макаланын колдонулган адабияттар тизмесине киргизилген 10 материал пайдаланылды [1–10].

Изилдөөдө адабияттарды аналитикалык талдоо, салыштырма талдоо, контент-талдоо жана тематикалык синтез ыкмалары колдонулду. Аналитикалык талдоо аркылуу ар бир булакта каралган негизги методикалык маселелер аныкталды. Салыштырма талдоо аркылуу окутуунун ыкмаларынын окшош жана айырмалуу жактары салыштырылды. Контент-талдоо аркылуу булактарда кайталанган негизги темалар бөлүндү. Тематикалык синтез аркылуу жыйынтыктар бир нече негизги багытка топтоштурулду.

Талдоо үчүн төмөнкү тематикалык категориялар пайдаланылды: 1) окутуунун мазмуну; 2) коммуникативдик ыкмалар; 3) интерактивдүү методдор; 4) компетенттүүлүккө негизделген мамиле; 5) студенттердин мотивациясы; 6) практикага багытталган тапшырмалар; 7) инновациялык жана санариптик технологияларды колдонуу; 8) кесиптик багытталган окутуу.

Натыйжалар жана талкуу. Мурда жарыяланган материалдарды тематикалык талдоонун негизинде кыргыз тилин жогорку окуу жайларда окутуунун бир нече негизги методикалык багыттары бөлүндү.

Биринчи багыт — коммуникативдик окутуу. Талданган эмгектерде тилди үйрөнүү студенттин реалдуу коммуникациядагы активдүүлүгү менен байланышта каралат [4; 8; 10]. Мындай мамиледе диалог, пикир алышуу, кырдаалдык тапшырмалар жана студенттин өз оюн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүүсүнө багытталган иштердин мааниси баса белгиленет.

Экинчи багыт — интерактивдүү окутуу. Интерактивдүү методдор студенттин сабактагы активдүү катышуусуна, жуптук жана топтук ишке, талкууга жана өз алдынча иштөөгө шарт түзүүчү каражат катары каралат [7; 9]. Бул ыкмалардын методикалык мааниси окутууну бир тараптуу маалымат берүү процессинен студенттин активдүү катышуусуна негизделген окуу процессине багыттоодо турат.

Үчүнчү багыт — компетенттүүлүккө негизделген мамиле. Талданган материалдарда тилдик билимди практикалык колдонуу менен байланыштыруунун зарылдыгы белгиленет [1; 2; 8; 10]. Бул учурда студенттин грамматикалык эрежени билүүсү менен катар аны конкреттүү коммуникациялык кырдаалда туура колдоно алуусу маанилүү.

Төртүнчү багыт — практикага жана кесипке багытталган окутуу. Жогорку окуу жайдын студенти үчүн тилдик материалдын кесиптик мазмун менен байланышы өзгөчө мааниге ээ. Медициналык багытта бул медициналык терминдерди туура колдонуу, бейтап менен баарлашуу, медициналык документтерди түзүү жана кесиптик кырдаалдарды тил аркылуу моделдөө сыяктуу тапшырмаларды камтышы мүмкүн. Бул мисалдар методикалык сунуш катары берилет жана өз алдынча эксперименттик натыйжа катары каралбайт [1; 2; 4; 5].

Бешинчи багыт — студенттин мотивациясын колдоо. Байзакова Л. [3] эмгегинде тил үйрөнүүгө болгон кызыгуунун окуу процессиндеги мааниси каралат. Ошондуктан практикалык, коммуникативдик жана студенттин келечектеги кесибине байланышкан тапшырмаларды колдонуу мотивациялык жактан да маанилүү методикалык каражат катары каралышы мүмкүн.

Алтынчы багыт — инновациялык жана санариптик каражаттарды пайдалануу. Талданган материалдардын жалпы багыты окутуунун формаларын заманбап билим берүү шарттарына ылайык жаңылоонун зарылдыгын көрсөтөт [4; 7; 8; 9]. Бирок санариптик технологиялардын натыйжалуулугун сандык жактан баалоо үчүн өзүнчө эмпирикалык изилдөө талап кылынат.

Талдоонун жыйынтыктарын жалпылоо үчүн төмөнкү тематикалык матрица түзүлдү:

1-Таблица. Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында окутуунун негизги методикалык багыттары

Методикалык багыт	Негизги мазмуну	Булактар
Коммуникативдик ыкма	Реалдуу коммуникация, диалог, сүйлөө жана жазуу көндүмдөрү	[4; 8; 10]
Интерактивдүү окутуу	Жуптук/топтук иш, талкуу, активдүү катышуу	[7; 9]
Компетенттүүлүккө негизделген мамиле	Билимди практикалык коммуникацияда колдонуу	[1; 2; 8; 10]
Практикага багытталган окутуу	Тилдик материалды практикалык тапшырмалар менен бекемдөө	[1; 2; 4; 5]
Мотивациялык багыт	Тил үйрөнүүгө кызыгууну жана ички мотивацияны колдоо	[3; 5]
Инновациялык/санариптик каражаттар	Заманбап технологияларды жана интерактивдүү ресурстарды пайдалануу	[4; 7; 8; 9]

Таблицадан көрүнүп тургандай, талданган булактарда бир нече методикалык багыттар бири-бири менен байланышта каралат. Айрыкча коммуникативдик, интерактивдүү жана компетенттүүлүккө негизделген мамилелердин ортосунда мазмундук байланыш бар: алардын жалпы өзгөчөлүгү студенттин тилди практикалык колдонуу активдүүлүгүн күчөтүүгө багытталгандыгында.

Ошол эле учурда бул иштин жыйынтыктары автор тарабынан жүргүзүлгөн эксперименттин натыйжалары эмес экендигин баса белгилөө зарыл. Изилдөөдө студенттерден жаңы маалымат чогултулган эмес, ошондуктан пайыздык көрсөткүчтөр, орточо баллдар, р-маанилер же эксперименттик жана контролдук топтордун айырмачылыктары берилбейт.

Корутунду. Жүргүзүлгөн системалуу адабияттык жана тематикалык талдоо кыргыз тилин жогорку окуу жайларда окутуунун методикалык багыттары көп компоненттүү экендигин көрсөттү. Талданган материалдарда коммуникативдик, интерактивдүү, компетенттүүлүккө негизделген жана практикага багытталган ыкмалар өзгөчө орун ээлейт [1–10].

Адабияттарды жалпылоонун негизинде кыргыз тилин окутууда теориялык материалды практикалык тапшырмалар менен айкалыштыруу, студенттин активдүү коммуникациясына шарт түзүү жана окутуунун мазмунун анын келечектеги кесиптик ишмердиги менен байланыштыруунун мааниси белгиленди.

Медициналык багыттагы жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутууда кесиптик лексиканы, медициналык терминологияны, бейтап менен баарлашууга байланышкан кырдаалдарды жана кесиптик документтер менен иштөөнү камтыган тапшырмаларды колдонуу методикалык жактан перспективдүү багыт катары каралышы мүмкүн. Бул сунуш адабияттарды талдоодон чыгарылган методикалык тыянак болуп саналат жана өз алдынча эксперименттик натыйжа катары каралбайт.

Изилдөөнүн чектөөсү — талдоого алынган булактардын курамы жана мазмуну менен шартталган. Кийинки изилдөөлөрдө кыргыз тилин ар кандай адистиктерде окутуунун конкреттүү

моделдерин иштеп чыгып, аларды студенттердин катышуусунда эмпирикалык жол менен текшерүү, ошондой эле сандык көрсөткүчтөрдүн негизинде алардын натыйжалуулугун баалоо зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Абдукадыров Т. Кыргыз тилин жогорку окуу жайларда окутуунун методикасы. – Бишкек: Мектеп, 2015. – 248 б.
2. Абдувалиев И. Кыргыз тилинин теориялык жана практикалык аспектилери. – Бишкек: Адабият, 2016. – 284 б.
3. Байзакова Л. Студенттердин тил үйрөнүү мотивациясын жогорулатуу методдору. – Бишкек: Эл, 2019. – 200 б.
4. Эркинбекова Д. Жогорку окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун практикасы жана инновациялар. – Бишкек: Кызмат, 2021. – 256 б.
5. Касымова Ж. Кыргыз тили сабактарын окутуунун методикалык көйгөйлөрү. – Бишкек: Билим, 2020. – 220 б.
6. Мамбеталиева Г. Кыргыз тилин окутуунун педагогикалык негиздери. – Бишкек: УБМК, 2017. – 312 б.
7. Осмонова С. Жогорку окуу жайларда кыргыз тили сабактарын инновациялык ыкмалар менен окутуу. – Бишкек: Эдит, 2018. – 276 б.
8. Сарсенова Ж. С. Кыргыз тилин окутуунун заманбап методикасы. – Бишкек: УБМК, 2022. – 272 б.
9. Сатыбалдиева А. Жогорку окуу жайларда интерактивдик ыкмалардын колдонулушу. – Бишкек: УБМК, 2018. – 240 б.
10. Токтобаева Н. Студенттердин тил үйрөнүүсүндөгү коммуникативдик компетенция. – Бишкек: Келечек, 2019. – 198 б.

Рецензент: окутуучу Дуйшеналиева Ж.А.

УДК: 316.6 (575.2) (04)
DOI 10.58649/1694-9099-2026-3-208-213

Осмонова Н.Ы.
Жусуп Баласагын атындагы КУУ
Осмонова Н.Ы.
КНУ имени Жусупа Баласагына
Osmonova N.Y.
KNU Jusup Balasagyn

«ТИЛДИ ҮЙРӨТҮҮ – ЭЛДИ ОЙГОТУУ»: ЖЕҢИШБЕК ЧЫМАНОВДУН ИЛИМИЙ ДҮЙНӨСҮНӨ САЯКАТ
«УЧИТЬ ЯЗЫКУ — ПРОБУЖДАТЬ НАРОД»: ПУТЕШЕСТВИЕ В НАУЧНЫЙ МИР ЖЕНИШБЕКА ЧЫМАНОВА
«TEACHING A LANGUAGE — AWAKENING A NATION»: A JOURNEY INTO THE SCIENTIFIC WORLD OF ZHENISHBEK CHYMANOV

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада белгилүү тилчи-методист Ж. Чымановдун илимий мурасы, кыргыз тилин окутуунун теориясына жана практикалык методикасына кошкон салымы комплекстүү талдоого алынат. Автор Кыргызстандын билим берүү мейкиндигинде лингводидактиканын калыптанышында Ж. Чымановдун орду өзгөчө экендигин белгилеп, анын окутуу концепцияларынын негизги өзгөчөлүктөрүн көп булактуу илимий талдоонун негизинде ачып көрсөтөт. Макалада окумуштуунун «тил – коомду ойготкон күч» катары бааланган идеяларынын тарыхый-философиялык